

**12-МАВЗУ. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИНГ ТАРМОҚЛАРИНИ ДАВЛАТ
ТОМОНИДАН ТАРТИБГА СОЛИШ ВА МОЛИЯВИЙ ҚЎЛЛАБ
ҚУВВАТЛАШ
РЕЖА:**

- 1. Ўзбекистон Республикасининг аграр сиёсати ва уни ривожлантириш йўналишлари.**
- 2. Қишлоқ хўжалигининг тармоқларини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб қувватлашнинг моҳияти.**
- 3. Қишлоқ хўжалигининг тармоқларида молиявий иқтисодий қўллаб қувватлаш ва имтиёзлар бўйича қабул қилинган қанунлар ва ҳуқуқий меъёрий ҳужжатлар.**

“Сиёсат” термини (грек тилидан *политика*-давлат ва жамият ишлари) аҳоли турли гуруҳлари ўртасидаги муносабатлар соҳасидаги фаолият, шунингдек давлат ишларидаги иштирок, унинг фаолияти мазмуни, шакл ва вазифаларининг аниқланиши тушунилади.

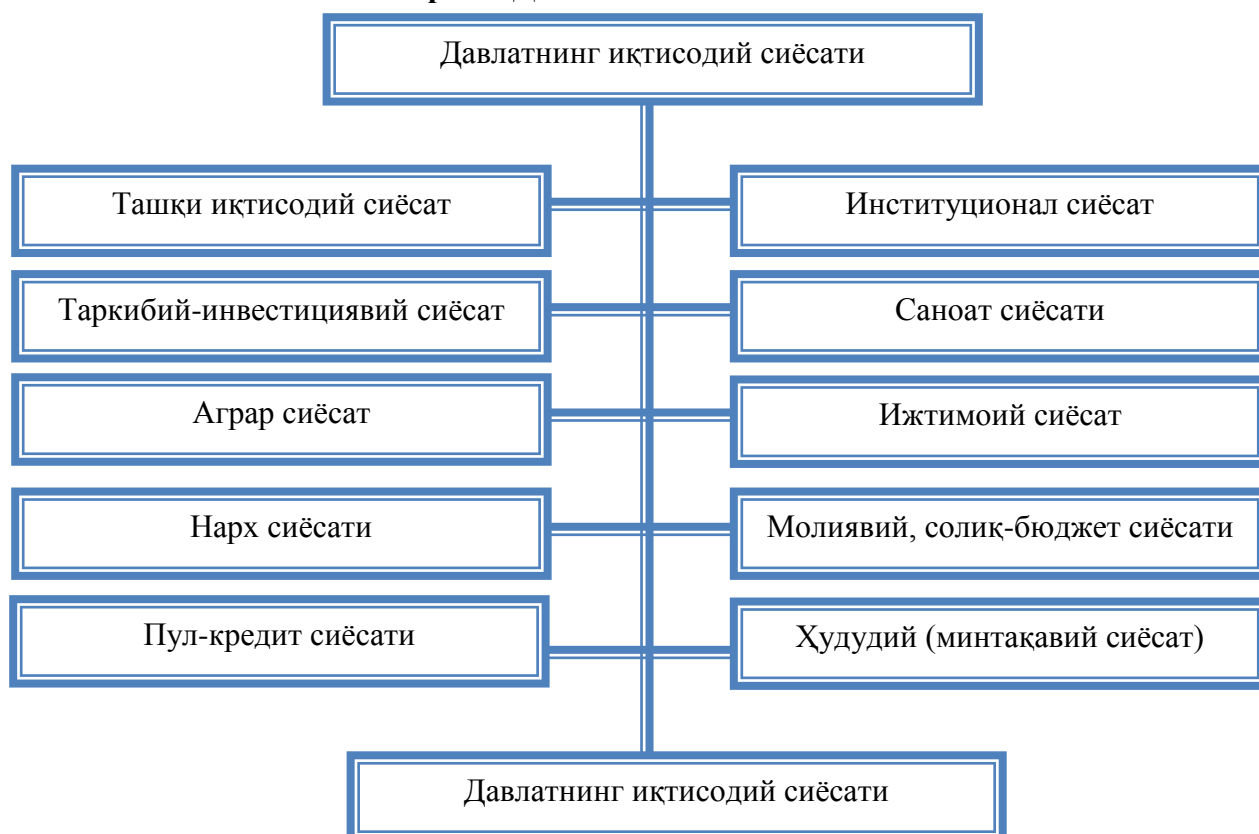
Давлатнинг иқтисодий сиёсати унинг стратегик вазифаларидан келиб чиқиб жамиятда ишлаб чиқариш, даромад ва неъматларни тақсимлаш жараёнларини тартибга солиш учун давлат томонидан жорий давр ичида қўлланиладиган чора-тадбирлар тизимини ифодалайди.

Давлатнинг иқтисодий сиёсати ўз ичига ташқи иқтисодий, таркибий-инвестициявий, институционал, аграр, саноат, ижтимоий, нарх, молиявий, солиқ-бюджет, пул-кредит, ҳудудий (минтақавий) сиёсатларни олади (2.1-расм).

Аграр сиёсат - иқтисодий сиёсатнинг таркибий қисмларидан бири бўлиб, у қишлоқ хўжалиги ва унга боғлиқ хўжалик соҳаларини қамраб олади, мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини ва аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашни яхшилаш, аграр сектор ишлаб чиқаришининг самарадорлигини ошириш, қишлоқларни обод этиш асосида қишлоқ аҳолисининг даромадлари ва турмуш даражасини юксалтириш вазифаларининг амалга оширилишини кўзда тутди. Уни давлатнинг аграр иқтисодиёт доирасида ҳаракатга келтириладиган жараёнлар шакли ва методлари кўринишидаги фаолияти деб ҳам тушуниш мумкин. Аграр сиёсатни аграр иқтисодиёт соҳасида энг таъсирчан шакл ва усуллар орқали юз берадиган иқтисодий жараёнларнинг ўзаро таъсири орқали амалга ошириш аграр секторда хўжалик-молиявий ва ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитларни яратишга қаратилган давлатнинг фаолияти сифатида белгилаш мумкин.

Давлатнинг аграр сиёсати қишлоқ хўжалиги ва ҳудудларини барқарор ривожлантиришга қаратилган давлат ижтимоий-иқтисодий сиёсатининг таркибий қисми бўлиб ҳисобланади.

2.1-расм. Давлатнинг иқтисодий сиёсати.



Қишлоқ ҳудудларининг барқарор ривожланиши деганда уларнинг барқарор ижтимоий-иқтисодий ривожланиши, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришнинг ўсиши, қишлоқ хўжалиги самарадорлигининг ошиши, қишлоқ аҳолиси тўлиқ бандлигига эришиш ва турмуш даражасининг ошиши, ерлардан оқилона фойдаланиш тушунилади.

Аграр сиёсат ўзида қишлоқ аҳолисининг моддий, ижтимоий, ҳуқуқий ва иқтисодий шарт-шароитларини шакллантирадиган давлат фаолиятини қамраб олади. Аграр бозор, инвестиция, кредит, молия, илмий техникавий ва технологик фаолият, солиқлар ва солиққа тортиш, ижтимоий муҳит, мақсадли ва таркибий қайта шаклланиш аграр сиёсатнинг асосий соҳаларидир.

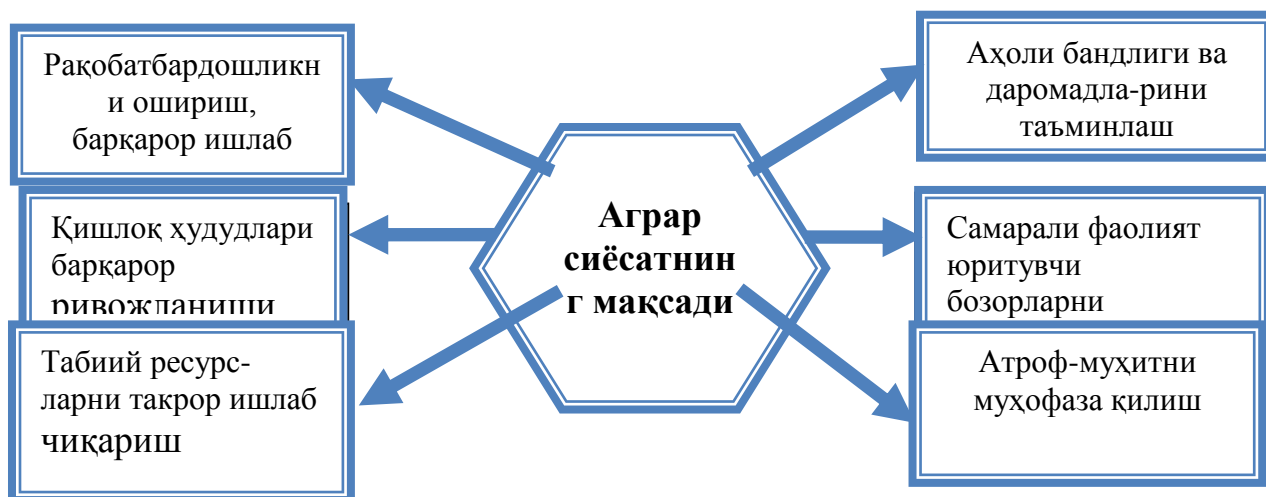
2. Давлатнинг аграр сиёсати, унинг мақсадлари ва вазифалари. Аграр сиёсатда мақсадни белгилаш.

Аграр сиёсатнинг умумий мақсади муайян сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, ҳудудий, тармоқ, экологик мақсадлар билан тавсифланади. Давлат ривожланиши босқичлари ва табиий-тарихий шароитларга боғлиқ равишда аниқ мақсадлар ўзаро нисбати ўзгаради (2.2.-расм).

Давлат аграр сиёсатининг асосий мақсадлари қуйидагилар:

- ✓ қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ва товар ишлаб чиқарувчилар рақобатбардошлигини ошириш, озиқ-овқат маҳсулотлари сифатини таъминлаш;
- ✓ қишлоқ ҳудудлари барқарор ривожланишини, қишлоқ аҳолиси бандлигини таъминлаш, уларнинг турмуш даражасини, шунингдек қишлоқ хўжалигида банд бўлганларнинг иш ҳақини ошириш;
- ✓ қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши эҳтиёжлари учун қўлланилувчи табиий ресурсларни такрор ишлаб чиқариш ва асраб-авайлаш;

- ✓ қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари даромадлиги ошишини ва шу бозорлар инфратузилмаси ривожланишини таъминловчи хомашё, қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотлари самарали фаолият юритувчи бозорларини шакллантириш;
- ✓ қишлоқ хўжалиги соҳасида инвестициялар ҳажмини ошириш ва қулай инвестицион муҳитни яратиш;
- ✓ қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, хомашё ва қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари қўлловчи саноат маҳсулотларига нарх индексини кузатиш ва бу нархлар индекси ўзаро нисбати-паритетини ушлаб туриш.

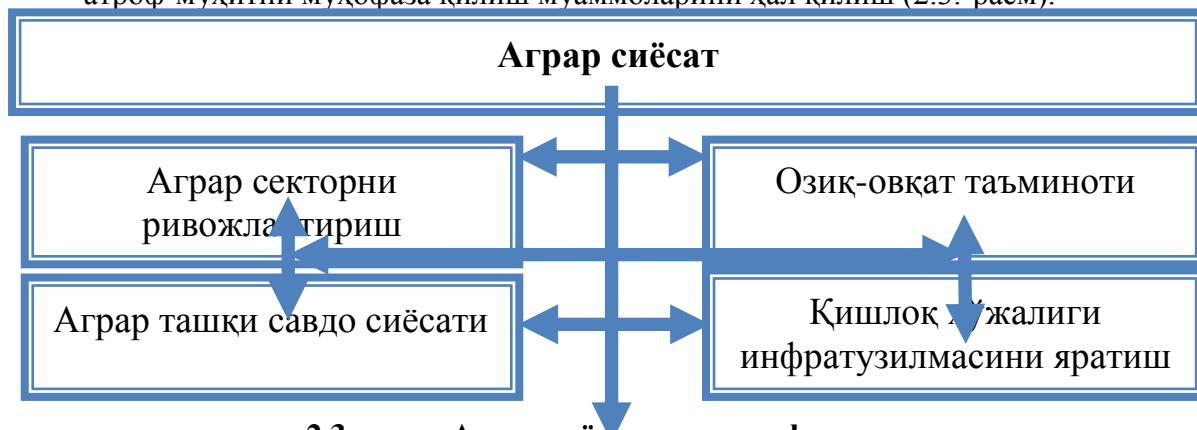


2.2.-расм. Аграр сиёсатнинг мақсади

Аграр таркиб - аграр қонунчиликка асосланган, қишлоқ хўжалиги ривожланиши, аҳолининг яшаш ва ишлаш шароити хусусиятлари ҳисобга олинган, ишлаб чиқариш омилларига боғлиқ аграр соҳанинг иқтисодий, техник ва ижтимоий унсурлари йиғиндисидир. У мутлақ ва нисбий кўрсаткичларда ифодаланади.

Аграр сиёсатнинг асосий вазифаси – аграр соҳадаги жараён ва қарашларни акс эттирибгина қолмасдан, балки кишиларнинг шу соҳадаги қарашлари, жараёнлари ва қонунлари тизимидаги фаолиятини очиб беришдир. Унинг вазифаларига қуйидагилар киради:

- ✓ -мамлакат аҳолисини иқтисодий асосланган баҳолардаги сифатли озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш;
- ✓ -қишлоқ хўжалигининг умумий даромад яратиш соҳасидаги иштирокини таъминлаш, аграр секторни ривожлантириш;
- ✓ -аграр ташқи савдо сиёсатини олиб бориш, қишлоқ хўжалиги инфратузилмасини яратиш
- ✓ -атроф-муҳитни муҳофаза қилиш муаммоларини ҳал қилиш (2.3.-расм).



2.3.-расм. Аграр сиёсатнинг вазифалари.

3. Аграр сиёсатнинг бўғинлари, босқичлари ва ривожланиш тамойиллари.

Давлатнинг аграр сиёсати қуйидаги тамойилларга асосланади:

- ✓ қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларини давлат томонидан қўллаб-қувватланинг манзиллилиги ва ҳаммабоплиги;
- ✓ давлат аграр сиёсати ҳолати тўғрисида ахборотнинг мавжудлиги;
- ✓ қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, хомашё ва озиқ-овқат маҳсулотлари бозорининг ягоналиги ва бу бозорда рақобат тенг шартларининг таъминланиши;
- ✓ давлат аграр сиёсати чора-тадбирларини амалга оширишнинг кетма-кетлиги ва унинг барқарор ривожланиши;
- ✓ давлат аграр сиёсатини шакллантириш ва амалга оширишда қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларининг иштироки.

Давлат аграр сиёсатининг асосий йўналишлари:

- ✓ озиқ-овқат товарлари билан аҳолини барқарор таъминлаш;
- ✓ қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотлари, хомашё бозорларини шакллантириш ва тартибга солиш, унинг инфратузилмасини ривожлантириш;
- ✓ қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларини давлат қўллаб-қувватлаши;
- ✓ ички ва ташқи бозорда қишлоқ хўжалиги товар маҳсулотларини ишлаб чиқарувчилар иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилиш;
- ✓ агросаноат мажмуаси соҳасида фанни ва инновацион фаолиятни ривожлантириш;
- ✓ қишлоқ ҳудудларини барқарор ривожлантириш;
- ✓ қишлоқ хўжалиги учун мутахассисларни ўқитиш, тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизимини такомиллаштириш.

Аграр сиёсат негизида аграр қонунчилик ва аграр таркиб шаклланади. Аграр қонунчилик - қишлоқ хўжалигида ва қишлоқ аҳолиси ҳаёти билан боғлиқ ҳолда амалга ошаётган жараёнларга таъсир ўтказувчи ҳуқуқий меъёрлардир. Ерга эгалик муносабатлари, кредит ва солиққа тортиш, меҳнат муносабатлари, мулкӣ муносабатлар, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш, тақсимлаш, айирбошлаш ва истеъмолчи юзасидан вужудга келадиган иқтисодий муносабатлар, ижтимоий таъминот ва бошқалар аграр қонунчилиكنинг муҳим соҳаларига киради:

Аграр сиёсатнинг тамойилларини кўриб чиқиб унинг муҳим озиқ-овқат, қишлоқ хўжалиги, агросаноат ва ташқи савдо жиҳатларига, шунингдек уни тавсифловчи кўрсаткичларига эътиборни қаратиш лозим:

Озиқ-овқат жиҳати тамойиллар таҳлилининг муқаддимаси бўлиб, аграр сиёсат мақсади-озиқ-овқат хавфсизлигининг миқдорий ифодаси сифатида хизмат қилади. Шу билан бир қаторда ички бозорда озиқ-овқат маҳсулотларига талабнинг физиологик ва тўловга қодир чегараларини аниқлайди, шунинг учун истеъмолнинг физиологик меъёрлари, истеъмолнинг мавжуд таркиби, мамлакатни шу жумладан ички ишлаб чиқариш ҳисобига озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминланиши кўрсаткичлари билан тавсифланади.

Қишлоқ хўжалиги жиҳати озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқаришнинг ҳақиқий ҳолатини тавсифлайди, озиқ-овқат маҳсулотларини олишда аграр салоҳиятни аниқлайди. У қишлоқ хўжалиги самарадорлиги кўрсаткичларини ўз ичига олади: (ер ҳосилдорлиги, меҳнат унумдорлиги, чорва моллари маҳсулдорлиги, озуқа қопланганлиги, ишлаб чиқариш самарадорлиги, меҳнатга ҳақ, қишлоқ хўжалиги дотациялар, фонд қайтими ва бошқа омиллар).

Агросаноат жиҳати, бир томондан, қишлоқ хўжалиги моддий-техника базаси таҳлилини амалга ошириш, иккинчи томондан маркетинг соҳаси самарадорлигини баҳолашга имкон беради. Баҳолаш учун муҳим кўрсаткичлар- сарф-харажатларнинг йириклаштирилган таркиби, турли мақсадларда маҳсулотни ишлатиш.

Ташқи савдо жиҳати жаҳон ва ички қишлоқ хўжалиги бозорлари ўзаро боғлиқлигини акс эттиради. У турли маҳсулотлар бўйича импортга қарамлик, қишлоқ хўжалиги ва тайёр

маҳсулотни четга чиқариш ва олиб кириш баланси, қишлоқ хўжалигини эркинлаштиришдан қутилаётган зарарни баҳолаш ва бошқалар.

Мамлакатимиз мустақилликка эришганидан кейинги дастлабки масала иқтисодий тезроқ барқарорлаштириш ва шу жиҳатдан қишлоқ хўжалигини ривожлантириш ва самарадорлигини ошириш, мамлакат аҳолисини қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган талабини тўлароқ қондириш, мамлакатни озиқ-овқат билан тўла таъминлаш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлашга ихтисослашган саноат корхоналарини етарли хомашёга бўлган эҳтиёжини тўлақонли қондириш, аграр ресурслар салоҳиятидан мақсадли фойдаланишга эришиш орқали давлатимизнинг иқтисодий қудратини янада ўстириш, мамлакат аҳолисини яшаш фаровонлигини яхшилаш энг муҳим масалалардан ҳисобланган эди.

Мамлакат аграр сиёсатини самарали амалга ошириш учун бир қатор қийинчиликлар ҳам мавжудки, уларни эътиборга олмасдан ривожланиш стратегиясини танлаш мумкин эмас. Шунинг учун ҳам аграр сиёсатни тўғри танлаш иқтисодий ислохотларнинг самарали бориш гаровидир. Давлат томонидан аграр сиёсат орқали тартибга солишнинг асосий вазифалари қуйидагилар ҳисобланади:

- ✓ агросаноат мажмуи маҳсулотлари ишлаб чиқаришни барқарорлаштириш ва ривожлантириш;
- ✓ Ўзбекистон озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш;
- ✓ аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашни яхшилаш;
- ✓ қишлоқ хўжалиги ва бошқа тармоқлар ўртасидаги иқтисодий муносабатларни қўллаб-қувватлаш ва такомиллаштириш;
- ✓ аграр соҳа ва саноат соҳалари ишлаб чиқарувчилари даромадлари даражасини бир-бирига яқинлаштириш;
- ✓ маҳаллий товар ишлаб чиқарувчиларни ҳимоя қилиш.

Давлат томонидан аграр сиёсати орқали тартибга солиш қуйидаги йўналишларда амалга оширилади:

- ✓ озиқ-овқат, хом-ашё ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорларини шакллантириш ва ривожлантириш;
- ✓ молия, кредит, суғурта, имтиёзли солиққа тортиш;
- ✓ ташқи иқтисодий фаолиятда маҳаллий ишлаб ишлаб чиқарувчилар манфаатларини ҳимоялаш;
- ✓ агросаноат ишлаб чиқариш соҳаларида илмий фаолиятни қўллаш ва фанни ривожлантириш;
- ✓ қишлоқ жойларда ижтимоий соҳаларни ривожлантириш.

Давлат аграр сиёсати орқали тартибга солишда бир қатор усуллардан фойдаланади. Бу усулларни умумлаштириб қуйидагича гуруҳлаш мумкин:

- ✓ бевосита таъсир қилиш усуллари;
- ✓ билвосита таъсир қилиш усуллари;
- ✓ ташқи иқтисодий усуллар.

Марказдан бошқариш тартиби устун бўлган мамлакатларда давлатнинг иқтисодий жараёнларга аралашувида бевосита таъсир қилиш усуллари устун бўлса, бозор иқтисодиёти эса асосан иқтисодий жараёнларни билвосита тартибга солиш билан боғланган.

Давлат иқтисодий бевосита тартибга солишда маъмурий воситалардан фойдаланади. Маъмурий воситалар давлат ҳокимияти кучига таянади ва таъқиқлаш, рўхсат бериш ва мажбур қилиш хусусиятидаги тадбирларни ўз ичига олади.

Тартибга солишнинг маъмурий воситаларидан фойдаланилганда яхлит такрор ишлаб чиқариш жараёни ёки унинг алоҳида томонларини тўғридан-тўғри тартибга солиш кўзда тутилади. Айниқса ишлаб чиқариш таназулга учраган даврда иқтисодий таъсир қилиш тадбирлари кам самарали бўлиб, маъмурий воситалардан фойдаланишга устунлик берилади.

Иқтисодиётни билвосита тартибга солишда иқтисодий дастак ва воситаларга устунлик берилади. У давлатнинг пул-кредит ва бюджет сиёсатида ўз ифодасини топади.

Шунингдек, иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солишнинг бир қатор шакллари ҳам ажратиб кўрсатиш мумкин:

- давлат иқтисодий дастурларининг ишлаб чиқилиши;
- илмий тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишланмалари, ихтироларни давлат томонидан рағбатлантириш ҳамда иқтисодиётдаги ижобий таркибий силжишларни таъминлаш;
- инвестиция жараёни ва иқтисодий ўсишни давлат томонидан тартибга солиш;
- ишчи кучи бозорига давлат томонидан таъсир кўрсатиш;
- қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш ва бошқалар.

Бозор иқтисодиёти шароитида қишлоқ хўжалигини ўзига хос бўлган бир қатор хусусиятлари таъсирида аграр тармоқдаги хўжалик юритиш субъектлари фаолиятини тартибга солишда давлатнинг роли муҳимлигича қолмоқда. Бу, энг аввало, қишлоқ хўжалигида асосий ишлаб чиқариш воситаси бўлган ер ҳамда бошқа бир қатор ресурслар умуммиллий, давлат мулки эканлиги, улардан самарали ва оқилона фойдаланишни давлат мулки эканлиги, улардан самарали ва оқилона фойдаланишни давлат томонидан тартибга солиш жамиятимиз учун ниҳоятда зарурлиги билан боғлиқ. Шу билан бирга аграр тармоқда хўжалик юритишнинг шартномавий-ҳуқуқий базасини яратиш, солиқ, молия-кредит ва нарх механизмлари орқали тартибга солиш ҳар қандай хўжалик юритиш шароитларида ҳам ўз аҳамиятини йўқотмайди.